

Byzantina Symmeikta

Vol 16 (2003)

SYMMEIKTA 16

**Ιωάννης Σταυράκιος: Ένας λόγιος στη
Θεσσαλονίκη της πρώιμης Παλαιολόγειας εποχής**

Ελεωνόρα ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

doi: [10.12681/byzsym.915](https://doi.org/10.12681/byzsym.915)

Copyright © 2014, Ελεωνόρα ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ Ε. (2008). Ιωάννης Σταυράκιος: Ένας λόγιος στη Θεσσαλονίκη της πρώιμης Παλαιολόγειας εποχής. *Byzantina Symmeikta*, 16, 379–394. <https://doi.org/10.12681/byzsym.915>

ΕΛΕΩΝΟΡΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ: ΕΝΑΣ ΛΟΓΙΟΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΣ ΠΡΩΙΜΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΕΙΑΣ ΕΠΟΧΗΣ

Ῥήτορας δὲ ἀγαθοὺς, ἢ τοὺς Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐταίρους, τίς οὕτω πασῶν ἐκάστοτε τίκει, ὥσπερ ἀναγκαίαν τινὰ φορὰν τῷ βίῳ ταυτηνὶ συντελοῦσα, παντοδαπῶν μὲν λόγων τεχνίτας, βιβλία δὲ τίκοντας μουσῶν μὲν καὶ χαρίτων ὡς εἰπεῖν πρυτανεῖα, παισὶ δὲ Ἑλλήνων ῥαστώνην; Μὲ τὰ ἐπαινετικά αὐτὰ λόγια, ὅπως ἄλλωστε ἐπιβάλλουν οἱ κανόνες τῆς ρητορικῆς, ὁ Νικόλαος Καβάσιλας (γεν. περ. 1320) μιλάει γιὰ τοὺς λογίους τῆς γενετέρας του Θεσσαλονίκης¹. Εἶναι ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία δραστηριοποιοῦνται στὴ Θεσσαλονικὴ λόγιοι ποὺ συνέβαλαν στὴν ἀναβίωση τῆς κλασικῆς παιδείας καὶ στὴν πνευματικὴ ἀκμὴ τῆς πόλης². Σ' αὐτὸ τὸ διανοητικὸ κλίμα ἔζησε καὶ ὁ Ἰωάννης Σταυράκιος³.

1. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΒΑΣΙΛΑΣ, *Προσφώνημα εἰς τὸν ἑνδοξον τοῦ Χριστοῦ Μεγαλομάρτυρα Δημήτριον τὸν Μυροβλύτην* (BHG 543), ἔκδ. Θ. ΙΩΑΝΝΟΥ, *Μνημεῖα Ἀγιολογικὰ νῦν πρῶτον ἐκδιδόμενα*, Βενετία 1884, ἀνατ. Λιψία 1973, 70. Γενικὰ γιὰ τὰ κείμενα ποὺ ἀναφέρονται στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Θεσσαλονίκης αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, βλ. Ἑλένη ΚΑΛΤΣΟΓΙΑΝΝΗ - Σοφία ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΗ - Ἡλιάνα ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Θεσσαλονικὴ στὴ βυζαντινὴ Λογοτεχνία. Ρητορικὰ καὶ αἰτιολογικὰ κείμενα* [Βυζαντινὰ κείμενα καὶ Μελέται 32], Θεσσαλονικὴ 2002, 57, 187, καὶ ἰδίως 164-166.

2. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Θεσσαλονίκης αὐτὴ τὴν ἐποχὴ εἶναι ἐκτενέστατη· βλ. Β. ΛΑΟΥΡΔΑΣ, *Ἡ κλασσικὴ Φιλολογία εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα* [Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου 37], Θεσσαλονικὴ 1960. Βλ. ἐπίσης τὰ Πρακτικὰ Β' Συμποσίου, *Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων* (Θεσσαλονικὴ 14-20 Δεκεμβρίου 1992), Θεσσαλονικὴ 2002, ὅπως καὶ τὶς ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις τῆς Ἀγγελικῆς ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινὴ Θεσσαλονικὴ. Χώρος καὶ Ἰδεολογία* [Επιστημονικὴ Επετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, Δωδώνη, Παράρτημα 62], Γιάννενα 1996, 123 κ.έ., 218 κ.έ.

3. H. G. BECK, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, Μόναχο 1959, 689 PLP, ἀρ. 26708· Κ. Ν. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Οἱ ἀπαρχὲς τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς στὴ Θεσσαλονικὴ κατὰ τὸν 14ο αἰῶνα, *Δωδώνη* 21/1, 1992 (= *Μνήμη Φανῆς Μαυροειδῆ*), 133-148.

Είναι άγνωστοι ό χρόνος και ό τόπος της γέννησής του Σταυρακίου, αλλά είναι βέβαιο ότι έζησε κατά τις τελευταίες δεκαετίες του δέκατου τρίτου αιώνα, σύμφωνα με τις πληροφορίες έγγραφου της μονής Λαύρας με τη διαθήκη Θεοδώρου Κεραμέα, πρώην άρχιεπισκόπου Ἀχρίδας⁴. Ἡ διαθήκη συντάχθηκε από τὸ δικαιοφύλακα Λέοντα Φοβνὸ στὶς 12 Ἀπριλίου 1284⁵ μετὴν παρουσία τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, τῆς Ἀγίας Σοφίας⁶. τῶν θεοφιλεστάτων ἀρχόντων τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Θεσσαλονίκης τοῦ καρτοφύλακος κῦρ Ἰωάννου τοῦ Σταυρακίου, τοῦ μεγάλου σακελλαρίου κῦρ Ἰωάννου τοῦ Πόθου καὶ τοῦ σακελλίου κῦρ Λέοντος τοῦ Περαιτικοῦ ...⁷. Ὁ Ἰωάννης Σταυράκιος μετὴν ἰδιότητα τοῦ καρτοφύλακος καὶ αὐτὴν τοῦ ταβουλλαρίου⁸, δίδει ἐντολὴ νὰ ἀντιγραφεῖ τὸ ἔγγραφο τῆς Διαθήκης καὶ τέλος ὑπογράφει ὡς μάρτυρας στὴ διαθήκη⁹. Τὸ ἐνδιαφέρον ἔγγραφο δισαφηνίζει τὸ χρόνο δράσης τοῦ Σταυρακίου στὴ Θεσσαλονίκη¹⁰, ὅσο καὶ τὰ ὀφθί-κια ποὺ ἔφερε ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ. Ἡ ἄσκηση καθηκόντων ταβουλλαρίου προϋποθέτει

4. P. LEMERLE – A. GUILLOU – N. SVORONOS – Denise PAPACHRYSSANTHOU, *Actes de Lavra*, IV, Παρίσι 1982, 205.

5. P. LEMERLE – A. GUILLOU – N. SVORONOS – Denise PAPACHRYSSANTHOU, *Actes de Lavra*, II, Παρίσι 1977, 32.54-55: ὅπερ καὶ ἐγράφη διὰ χειρὸς Λέοντος τοῦ Φοβννοῦ ἐκ προτροπῆς τοῦ θεοφιλεστάτου καρτοφύλακος τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Θεσσαλονίκης καὶ ταβουλλαρίου κῦρ Ἰωάννου τοῦ Σταυρακίου τοῦ ἀνωτέρω δεδηλωμένου.

6. Ἀλκμήνη ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, Ἡ Ἀγία Σοφία ὡς Μητροπολιτικὸς ναὸς καὶ τὸ ἐπισκοπεῖο, στὸ *Αφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Σωτήρη Κίσσα*, Θεσσαλονίκη 2001, 549-559.

7. *Actes de Lavra*, II, 30.6-9. Γιά τὴ διαθήκη τοῦ ἐξαιρετικὰ πλούσιου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενό της, Θεοδώρου Κεραμέα, βλ. P. E. PIELER, Das Testament des Theodoros Kerameas, στὸ W. SEIBT (ἐκδ.), *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit* [Österreichische Akad. der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse 241], Βιέννη 1996, 177-181.

8. J. DARROUZÈS, *Recherches sur les Ὀφθίκια de l'église Byzantine* [Archives de l'Orient chrétien 11], Παρίσι 1970, 117-118, 381-383· βλ. καὶ Βασιλικὴ Α. ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΟΥ, *Εκκλησιαστικὰ αξιώματα καὶ υπηρεσίες στὴν πρώιμη καὶ μέση Βυζαντινὴ περίοδο* [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe], Αθήνα-Κομοτηνὴ 1996, 607-609, 628 κ.έ.

9. *Actes de Lavra*, II, 32.61. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ὁ μητροπολίτης Κεραμέας ταυτίζεται μετὸν μνημονευόμενον σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου Κυπρίου πρὸς τὸ Σταυράκιο. Γιά τὶς Ἐπιστολὲς τοῦ Γρηγορίου Κυπρίου χρησιμοποιεῖται ἡ ἔκδοσι τοῦ M. TREU, Briefe des Georgios Kyprios an Johannes Staurakios, *Mémoires de l'Académie de Russie*, VIIIe série, Ἀγ. Πειτρούπολη 1902, 91-107, ποὺ περιέχει μόνο τὰ γράμματα πρὸς τὸ Σταυράκιο, καθὼς καὶ τὴν ἔκδοσι τοῦ Σ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗ, Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου Ἐπιστολαί, *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 1-5, 1908-1910. Ὁ μνημονευόμενος Κεραμέας ἀναφέρεται στὴν Ἐπιστολὴ 1 (TREU), 94 = Ἐπιστολὴ 14, *Ἐκκλ. Φάρος* 1, 1908, 419.

10. Βλ. I. DUJČEV, A quelle époque vécut l'hagiographe Jean Staurakios?, *An.Boll.* 100, 1982, 677-681.

ὅτι εἶχε ἀκολουθήσει νομικὲς σπουδές, γιὰ τὶς ὁποῖες ὅμως δὲν διαθέτουμε περισσώτερες πληροφορίες¹¹. Σημειώνουμε, πάντως ὅτι σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸ Σταυράκιο, ὁ Γεώργιος-Γρηγόριος Β΄ Κύπριος ἐπαινεῖ τὴ νομομάθειά του: *καὶ τοῦ δικαίου προβεβλημένος, εἴ καὶ τις ἕτερος ἐν Θεσσαλονίκῃ*¹².

Ἡ παρουσία μεταξὺ τῶν μαρτύρων στὸ προαναφερθὲν ἔγγραφο τοῦ μεγάλου σακελλαρίου Ἰωάννη Πόθου —ποῦ ἔχει ταυτιστεῖ μὲ τὸν *ὑπατο τῶν φιλοσόφων* Ἰωάννη Πεδιάσιμο¹³— καὶ οἱ δεσμοὶ φιλίας, γιὰ τοὺς ὁποίους θὰ μιλήσουμε πιὸ κάτω, ποὺ συνέδεαν τὸν Ἰωάννη Σταυράκιο μὲ τὸν Γεώργιο Κύπριο, ὁδηγοῦν στὴν ὑπόθεση ὅτι ἀνῆκαν στὴν ἴδια ἡλικιακὴ ομάδα, εἶχε δηλαδὴ γεννηθεῖ κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1240¹⁴. Καθὼς τὸ ἔτος 1327, τὸ ὀφρικό τοῦ χαρτοφύλακα τῆς μητρόπολης Θεσσαλονίκης κατεῖχε ὁ Ἰωάννης Στρυμβάκων¹⁵ συνάγεται ὅτι ὁ Σταυράκιος εἶχε ἀποβιώσει πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτό.

Στὴ συλλογὴ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ὑπαλλήλου τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας καὶ ἐπιστολογράφου Μιχαὴλ Γαβρᾶ (περ. 1290–περ. 1350) ὑπάρχουν δύο ἐπιστολὲς ποὺ ἀπευθύνονται *Τῷ Σταυρακίῳ κυρῷ* καὶ γράφηκαν κατὰ τὴν περίοδο 1324–1326¹⁶. Σύμφωνα μὲ τοὺς συντάκτες τοῦ *PLP*¹⁷, ὁ παραλήπτης τοὺς δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν Ἰωάννη Σταυράκιο, τὸ χαρτοφύλακα Θεσσαλονίκης, ὅμως θεωρεῖται τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν κάπως μεταγενέστερο ἐπίσης ἀνώνυμο Σταυράκιο, ὁ ὁποῖος μέσω τοῦ ἔμμετρου

11. Γιὰ τὴν ἀσαφὴ πληροφόρηση ποὺ ἔχουμε γιὰ τὶς νομικὲς σπουδές, πβ. Σπ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Οἱ δικαίκες σπουδές στη Μακεδονία κατὰ τὸν δέκατο τέταρτο αἰῶνα, στὸ Η Μακεδονία κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιο-λόγων* (ὅπως σημ. 2), 235–237.

12. Ἐπιστολὴ 10 (TREU), 101 = Ἐπιστολὴ 99, *Ἑκκλ. Φάρος* 3, 1909, 33.

13. A. TURYN, *Dated Greek Manuscripts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries in the Libraries of Italy*, τόμ. 1, Urbana-Chicago-London 1972, 77.

14. Ἡ γέννηση τοῦ Ἰωάννη Πεδιάσιμου Πόθου τοποθετεῖται γύρω στὸ 1240 καὶ τοῦ Γεωργίου Κυπρίου περίπου τὸ 1241, βλ. *PLP*, ἀρ. 22235 καὶ ἀρ. 4590 ἀντίστοιχα.

15. *PLP*, ἀρ. 26973· βλ. καὶ Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ, Δημήτριος Δούκας Καβάσιλας καὶ ἄλλα προσωπογραφικὰ ἐξ ἀνεκδότου χρυσοβούλλου τοῦ Καντακουζηνοῦ, *Ἑλληνικά* 17, 1962, 7 σημ. 2. Ὁ ἀποδέκτης δύο ἐπιστολῶν τοῦ Μιχαὴλ Γαβρᾶ, ποὺ ἐπιγράφονται *Σταυρακίῳ κυρῷ*, δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν Ἰωάννη Σταυράκιο, ὅπως εἶχε ὑποθέσει ὁ G. FATOUROS, *Die Briefe des Michael Gabras (ca. 1290–nach 1350)* [Wiener Byzantinistische Studien 10/1], Βιέννη 1973, 48. Βλ. τώρα, *PLP*, ἀρ. 26705.

16. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπιστολὴ 344, στὴν ὁποία ὁ ἐπιστολογράφος, ποὺ εἶχε συνθέσει ἐγκώμιο (δὲν ἔχει διασωθεῖ) γιὰ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο, ζητᾷ τὴ γνώμη τοῦ Σταυρακίου γιὰ τὸ ἔργο αὐτό. Ὁ Γαβρᾶς τοῦ ἔστειλε καὶ δεύτερη, τὴν ἐπιστολὴ ἀρ. 406, ἴσως γιὰτὶ ἡ πρώτη παρέμεινε ἀναπάντητη. FATOUROS, *Die Briefe des Michael Gabras*, 25.

17. *PLP*, ἀρ. 26705.

ἐπιτάφιος ποιήματος τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ (1294-1334), θρηνεῖ τὴν πρόωρα χαμένη σύζυγό του Ἄννα¹⁸.

Στοιχεῖα γιὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὴ δράση τοῦ καρτοφύλακος Θεσσαλονίκης Ἰωάννη Σταυρακίου σταχυολογοῦνται ἀπὸ τὶς 13 σωζόμενες¹⁹ ἐπιστολές, πού τοῦ ἀπηύθυνε ὁ σύγχρονός του πατριάρχης Γρηγόριος Κύπριος²⁰. Οἱ ἐν λόγῳ ἐπιστολές δὲν εἶναι καταχωρημένες κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ²¹, ὥστόσο ὅλες γράφτηκαν πρὶν ἀπὸ τὸ Μάρτιο τοῦ 1283²², πρὶν δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀνάρρηση τοῦ Γεωργίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Στὴ χρονολόγηση αὐτὴ ὁδήγησε ἡ παρατήρηση ὅτι περιέχονται στὸ πρῶτο μέρος τῆς συλλογῆς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ μετέπειτα πατριάρχου, τὸ ὁποῖο στὸ χειρόγραφο διακρίνεται σαφῶς ἀπὸ τὸ δεύτερο μέρος πού ἐπιγράφεται: *ἐπιστολαὶ ἐκδοθεῖσαι ἐν τῷ πατριαρχείῳ*²³. Ἐνα περισσότερο συγκεκριμένο στοιχεῖο πού δείχνει ὅτι οἱ ἐπιστολές πρὸς τὸ Σταυράκιο συντάχθηκαν πρὶν ὁ Κύπριος ἀλλάξει τὸ ὄνομά του σὲ Γρηγόριος μὲ τὴν ἄνοδό του στὸ πατριαρχικὸ ἀξίωμα τὸ 1283²⁴, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι στὶς ἐπιστολές 1 (14), 2 (20), 3 (21), 11 (106) (ὁ ἀριθμὸς στὴν παρένθεση ἀντιστοιχεῖ στὸν ἀριθμὸ τῆς ἐπιστολῆς κατὰ τὴν ἔκδοση Εὐστρατιάδου) ὁ συντάκτης ἀναφέρεται στὸν ἑαυτὸ του μὲ τὸ «κατὰ κόσμον» βαπτιστικὸ τοῦ ὀνόμα, Γεώργιος. Μάλιστα στὴν ἐπιστολὴ 2 (20) ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὅτι ἦταν γνωστὸς στοὺς γείτονες ὡς Γεώργιος Κύπριος καὶ ὅτι διέμενε στὴ μονὴ τοῦ Σωτῆρος, τὴν ἐπονομαζομένη τοῦ Ἀκαταλήπτου²⁵.

18. ΜΑΝΟΥΗΛ ΦΙΛΗΣ *Ἐπιτάφιοι εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ Σταυρακίου*, ἔκδ. E. MILLER, *Manuelis Philae Carmina*, Παρίσι 1855, ἀνατ. Ἀμστερνταμ 1967, I, 320.16. Γιὰ τὸ Μανουὴλ Φιλῆ, καὶ γιὰ τὴν Ἄννα, βλ. PLP, ἀρ. 2981 καὶ ἀρ. 999 ἀντίστοιχα.

19. Ὁ W. LAMEERE, *La tradition manuscrite de la correspondance de Grégoire de Chypre, Patriarche de Constantinople*, Βρυξέλλες-Ρώμη 1937, 8 κ.έ., θεωρεῖ ὅτι ὁ Νικηφόρος Χοῦμνος ἢ ἡ Θεοδώρα Ραούλαινα συγκέντρωσαν τὸ τελικὸ corpus τῶν ἐπιστολῶν τοῦ δασκάλου τους. Πβ. ὁμως καὶ τὴ διαφορετικὴ ἄποψη τοῦ C. N. CONSTANTINIDES, *Some Notes on the Correspondance of Gregory of Cyprus*, *Ἑπετηρίς Κέντρου Ἑπιστημονικῶν Ἑρευνῶν* 18, 1991, 106-107.

20. C. N. CONSTANTINIDES, *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries (1204-ca.1310)*, Λευκωσία 1982, 127 σημ. 80.

21. Γιὰ τὴ χρονολογικὴ κατάταξη τῶν ἐπιστολῶν, βλ. CONSTANTINIDES, *The Correspondance of Gregory*, 108.

22. TREU, *Briefe*, 106.

23. *Ἐκκλ. Φάρος* 3, 1909, 47 καὶ LAMEERE, *La tradition manuscrite*, 197.

24. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, ἔκδ. A. FAILLER, *Georges Pachymères, Relations historiques* [CFHB 24/1-4], Παρίσι 1984-1999, VII.22: III.75.66-67.

25. Ἐπιστολὴ 2 (TREU), 95 = Ἐπιστολὴ 20, *Ἐκκλ. Φάρος* 1, 1908, 422-423: *Ζητεῖτω δὲ ἡμᾶς ... ἐν τῇ μονῇ δὲ μάλιστα τοῦ Σωτῆρος - Ἀκατάληπτος ἐπονομάζεται - ἔνθα ἡμεῖς καταμένομεν. ... ἢ τὸν Κύπριον ζητεῖτω Γεώργιον*. Πβ. Cecil L. STRIKER - Y. DOĞAN KUBAN, *Work at Kalenderhane Camii in Istanbul: Second Preliminary report*, *DOP* 22, 1968, 192-193.

Σε όλες του τις ἐπιστολές ὁ Γεώργιος Κύπριος ἀπευθύνεται μὲ μεγάλη οἰκειότητα στὸν Ἰωάννη Σταυράκιο καὶ τὸν ἀποκαλεῖ ἄλλοτε «ἀδελφὸ»²⁶ καὶ ἄλλοτε «φίλο» του²⁷. Ἡ ἀδυναμία νὰ συναντηθοῦν καὶ νὰ συζητήσουν οἱ δύο φίλοι ἀπὸ κοντὰ θεωρεῖται ἀπὸ τὸν μετέπειτα πατριάρχη Γρηγόριο *ὁδυνηρὸν ... πρᾶγμα καὶ παντὸς ἄλλου βαρύτερον*, πού ἀποδίδεται περισσότερο στὴν τύχη καὶ ὄχι σὲ δική τους ἐπιθυμία. Θεωρεῖ, λοιπόν, τὴν ἀνταλλαγὴ ἐπιστολῶν μιᾶς πρώτης τάξεως παρηγορία: *οὐ φαύλη τῆς ὁδύνης ταύτης παραμυθία*²⁸, καὶ παρακινεῖ τὸ φίλο του Ἰωάννη Σταυράκιο νὰ μὴν εἶναι τόσο ὀκνηρὸς καὶ νὰ ἀπαντᾷ τακτικότερα. *Πλεῖστα μὲν γραμμάτων πρὸς ἐμοῦ δεδεγμένος, ἀνταποστειλῆς δὲ οὐ τοσαῦτα*²⁹ γράφει ὁ Κύπριος καὶ τὸν κατηγορεῖ γιὰ ἀγραφία³⁰. Δυστυχῶς οἱ ἐπιστολές τοῦ Σταυρακίου δὲν μᾶς ἔχουν διασωθεῖ.

Ἀντικείμενο τεσσάρων ἐπιστολῶν τοῦ Κυρίου πρὸς τὸ Σταυράκιο εἶναι ἡ ἀντιγραφὴ κώδικα γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Κυρίου. Μολονότι τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννη Σταυρακίου δὲν ἀνευρίσκεται ἀνάμεσα στοὺς γνωστοὺς γραφεῖς χειρογράφων, πρόσφατα συνδέθηκε μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Καβάσιλα καὶ οἱ δύο ἄνδρες ταυτίστηκαν μὲ τοὺς δύο γραφεῖς τοῦ Πλατωνικοῦ κώδικα *Escorial* *y.l.13*, πού χρονολογεῖται πρὶν ἀπὸ τὸ 1289³¹. Ἡ ταύτιση βασίστηκε σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Κυρίου, ὅπου ὁ συντάκτης τῆς διαμαρτύρεται ἔντονα ἐπειδὴ τὸ βομβύκιο βιβλίον μὲ ἔργα τοῦ Πλάτωνος, πού τοῦ εἶχε στείλει ὁ Σταυράκιος, ἦταν αἰσχιστοί: ὄχι μόνον ἡ γραφὴ δὲν ἦταν ἐπιμελημένη, ἀλλὰ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ παλαιά, λυτὰ καὶ ἀνισομεγέθη βομβύκιο φύλλα, καὶ κακῆς ποιότητος μελάνι: ὁ «πονηρὸς» γραφεὺς ἦταν ἐντελῶς ἀκατάλληλος γιὰ τὴν ἀντιγραφὴ ἐνὸς πλατωνικοῦ κώδικα³². Ἡ διεκπεραίωση τῆς ἀντιγραφῆς καὶ ἡ καθυστέρηση τῆς

26. Ἐπιστολές 1, 3, 7 (TREU), 94, 96, 98 = Ἐπιστολές 14, 21, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 419, 423 Ἐπιστολὴ 76, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 17.

27. Ἐπιστολές 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13 (TREU), 97-103 = Ἐπιστολές 23, 28, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 424, 427 Ἐπιστολές 76, 82, 106, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 14, 19, 38. Οἱ ἐπιστολές 12, 13 τῆς ἔκδοσης TREU δὲν περιέχονται στὴν ἔκδοσι Εὐστρατιάδου. Γιὰ τὶς μεταξὺ φίλων ὑποχρεώσεις, βλ. Angeliki E. LAIOU, *The Correspondence of Gregorios Kyprios as a Source for the History of Social and Political Behavior in Byzantium or, on Government by Rhetoric*, στὸ *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit* (ὅπως σημ. 7) 94-97.

28. Ἐπιστολὴ 9 (TREU), 99 = Ἐπιστολὴ 82 Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 19. Βλ. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Βυζαντινὴ Ἐπιστολογραφία*, Ἀθῆναι 1969, 112-113.

29. Ἐπιστολὴ 10 (TREU), 100 = Ἐπιστολὴ 99, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 32.

30. Ἐπιστολὴ 10 (TREU), 100 = Ἐπιστολὴ 99, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 32. Ἰδια λέξη καὶ μὲ τὸ ἴδιο νόημα εἶχε χρησιμοποιήσει καὶ ὁ ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ, Ἐπιστολὴ ἀρ. 64, ἔκδ. G. FATOUROS, *Theodori Studitae Epistulae* [CFHB 31/1], Βερολίνο-Νέα Ὑόρκη 1991, 177.30.

31. Inmaculada PÉREZ MARTÍN, *El Patriarca Gregorio de Chipre (ca. 1240-1290) y la transmisión de los textos clásicos en Bizancio* [Nueva Roma 1], Μαδρίτη 1996, 29, 31.

32. *Χεῖρ δ' ἔγραψε πονηρὰ γραφέως, τοὺς μὲν παρασύρουσα τοὺς δ' ἀποσιμοῦσα τῶν τύπων, ... εἰ δὲ καὶ ὠρθογράφηται ἢ μή, ἄλλοι λεγόντων*. Ἐπιστολὴ 6 (TREU), 97-98 = Ἐπιστολὴ 28, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 427-428.

ἀποστολῆς τοῦ κακογραμμένου χειρογράφου ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ στὸν Κύπριο νὰ γράψει ἐπανειλημμένα στὸ Σταυράκιο. Τὸ *ἀρχέτυπον* ποὺ εἶχε χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἀντιγραφὴ τοῦ τὸ εἶχε στείλει ὁ Γεώργιος Κύπριος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη· τὸ εἶχε δανειστεῖ ἀπὸ φίλους του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχε ἀποκρύψει ὅτι τὸ βιβλίον τοὺς «εἶχε ταξιδέψει» μέχρι τὴ Θεσσαλονίκη, *ὑπερόριον γέγονεν* λέει χαρακτηριστικά³³. Σὲ ἄλλη ἐπιστολὴ του μάλιστα διαμαρτύρεται γιὰ τὴν καθυστέρηση τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀντιγράφου καὶ τοῦ ἀρχέτυπου κώδικα, τὸν ὁποῖο ζητοῦσαν ἐπίμονα οἱ ἰδιοκτῆτες του, γράφοντάς του εἰρωνικά: *Ἀλλὰ τί σιγῆς ἐπὶ τοσοῦτον; ... ἢ βούλει παντελῶς τὸ τῆς ὥρας εὐκαιρον παρελθεῖν, καὶ ὁμβρων ἄνωθεν γενέσθαι φορὰν, καὶ κινηθῆναι μὲν ἀωνύμους ποταμούς καὶ χειμάρρους Μακεδονίας, κινηθῆναι δὲ καὶ τοὺς Θρακικούς τοὺς τε ἀπὸ Ῥοδόπης καὶ Αἴμου (Αἴμου κατὰ Treu) καὶ μεταποιηθῆναι σαφῶς εἰς πελάγη καὶ λίμνας τὰς πεδιάδας, ἵνα σοι διὰ κλυδωνίου πρὸς ἡμᾶς κομίζεται τὰ βιβλία;*³⁴.

Δὲν γνωρίζουμε ἂν ὁ Σταυράκιος ἀναμείχθηκε στὴν ἀντιγραφὴ καὶ ἄλλων χειρογράφων γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Κυρίου ἢ ἄλλου παραγγελιοδότη. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μετέπειτα πατριάρχης Γρηγόριος Β΄ ἀπευθύνεται εἰδικὰ στὸν Ἰωάννη Σταυράκιο διαμαρτυρούμενος γιὰ τὸ κακὸ ἀντίγραφο τοῦ Πλατωνικοῦ κώδικα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν κοινὴ ἐπιστολὴ ποὺ ὁ Κύπριος εἶχε ἀπευθύνει στὸν ἴδιο καὶ τὸν Καβάσιλα³⁵ ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ Ἰωάννης Σταυράκιος ἴσως εἶχε συνεργασθεῖ μὲ τὴ γνωστὴ οἰκογένεια τῆς Θεσσαλονίκης Καβάσιλα γιὰ τὴν ἀντιγραφὴ κωδίκων³⁶.

Ὁ Γεώργιος Κύπριος ἀποκαλεῖ στὶς ἐπιστολὲς τὸν καρτοφύλακα τῆς Θεσσαλονίκης ἄνδρα «σοφὸν», «σοφώτατον»³⁷, καὶ «ἄνδρα φιλόσοφον»³⁸, χαρακτηρισμοὶ ποὺ

33. Ἐπιστολὴ 1 (Treu), 94 = Ἐπιστολὴ 14, *Ἐκκλ. Φάρος* 1, 1908, 419-420 καὶ Ἐπιστολὴ 3 (Treu), 96 = Ἐπιστολὴ 21, *Ἐκκλ. Φάρος* 1, 1908, 423. Βιβλία, γιὰ παράδειγμα, τῆς Θεοδώρας Παλαιολογίνας Ραούλαινας βρισκόνταν στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Γρηγορίου τοῦ Κυρίου· βλ. LAIOU, *Correspondence of Gregorios Kyrios*, 95-96.

34. Ἐπιστολὴ 2 (Treu), 95 = Ἐπιστολὴ 20, *Ἐκκλ. Φάρος* 1, 1908, 422 καὶ πάλι μὲ τὸ ἴδιο ὕψος γράφει τὴν Ἐπιστολὴ 3 (Treu), 96 = Ἐπιστολὴ 21, *Ἐκκλ. Φάρος* 1, 1908, 423.

35. Ἐπιστολὴ 1 (Treu), 95 = Ἐπιστολὴ 14, *Ἐκκλ. Φάρος* 1, 1908, 420: *τῷ δὲ κυρίῳ μου τῷ ἀδελφῷ ἡμῶν (ὡμῶν Καβάσιλα κατὰ Treu) Καβάσιλα, εἶπερ ἦν ἄλλην ἢ τὴν παρούσαν ἔξιν γραμμάτων ὑπόθεσιν, ἔγραφον ἂν κεχωρισμένως· ἑτέρας δὲ μὴ οὕσης, κοινὸν ἀμφοτέρων ἔστω τὸ γράμμα.*

36. Γιὰ τὸ scriptorium τῆς οἰκογένειας, βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, Δημήτριος Δούκας Καβάσιλας, 6. Βλ. ἐπίσης Ε. Ν. ΚΥΡΙΑΚΟΥΔΗΣ, *Τὸ κλασικιστικὸ πνεῦμα καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ ἀκμὴ στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν περίοδο των Παλαιολόγων, στὸ Αφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Σωτήρη Κίτσα* (ὅπως σημ. 6), 224-225.

37. Ἐπιστολὴ 2 (Treu), 95 = Ἐπιστολὴ 20, *Ἐκκλ. Φάρος* 1, 1908, 422: *Ἀλλὰ τί σιγῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ἄνερ σοφώτατε ...* καὶ Ἐπιστολὴ 11 (Treu), 101 = Ἐπιστολὴ 106, *Ἐκκλ. Φάρος* 3, 1909, 39.

38. Ἐπιστολὴ 10 (Treu), 101 = Ἐπιστολὴ 99, *Ἐκκλ. Φάρος* 3, 1909, 32-33.

δηλώνουν ότι ο αποδέκτης των επιστολών ήταν κάτοχος ύψηλης παιδείας. Σε μία μάλιστα επιστολή, που γράφτηκε ενόσω ή φιλία των δύο ανδρών πέρασε μία μικρή δοκιμασία³⁹, ο Κύπριος αναφέρει : *καὶ ταῦτα φιλόσοφος ἀνὴρ ὢν καὶ τῆς γεωμετρίας ἰσότητα ἐπαινῶν καὶ πρὸς γε χαρτοφύλακος ἔχων ἀξίωμα ἐν οὗτῳ περιφανεῖ καὶ μεγάλην τῇ πόλει Θεσσαλονίκη καὶ τοῦ δικαίου προβεβλημένος εἶ καὶ τις ἕτερος ἐν Θεσσαλονίκη*. Τὸ ἀπόσπασμα μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὶς σπουδὲς τοῦ Σταυρακίου, δὲν διαθέτουμε ὅμως ἄλλες μαρτυρίες γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή του, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἐκπαίδευση τῶν περισσότερων λογίων τῆς ἐποχῆς⁴⁰. Γνωρίζουμε ὡστόσο ὅτι οἱ συνομήλικοί του Γεώργιος Κύπριος καὶ ὁ Ἰωάννης Πεδιάσιμος ἦταν συμφοιτητὲς καὶ εἶχαν σπουδάσει στὴν Κωνσταντινούπολη ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτη⁴¹.

Στὴν *Αὐτοβιογραφία* τοῦ ὁ Γεώργιος Κύπριος ἀναφέρεται μὲ σχετικὲς λεπτομέρειες στὸν κύκλο τῶν σπουδῶν του, ὁ ὁποῖος περιελάμβανε φιλοσοφία —κυρίως Ἀριστοτέλη—, Νικομάχεια ἀριθμητικὴ καὶ Εὐκλείδεια γεωμετρία⁴². Παρόμοια ἦταν καὶ ἡ ἐκπαίδευση τοῦ Σταυρακίου ἀπὸ ὅσα τουλάχιστον ἀναφέρει ὁ Κύπριος στὴν ἐπιστολὴ πού ἀναφέρθηκε πρὸ πάντων⁴³. Ἡ μαθητεία τοῦ Κυρίου στὸ περιβάλλον τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτη ἀντικατοπτρίζεται στὴν ἐνασχόλησή του μὲ τὸ πλατωνικὸ ἔργο. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀκροπολίτης σημειώνει ὅτι εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὸν «θειότατον» Πλάτωνα⁴⁴ καὶ τὸν ἴδιο θαυμασμό φαίνεται ὅτι εἶχε κληροδοτήσει τουλάχιστον στὸ μαθητὴ τοῦ Γεωργίου Κύπριο⁴⁵. Ὁ μαθητὴς σημειώνει τὴν ἀποψή του γιὰ τὴν πλατω-

39. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Οἱ ἀπαρχές, 141.

40. CONSTANTINIDES, *Higher Education*, 34.

41. TURYN, *Dated Manuscripts*, τόμ. 1, 75.

42. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΥΠΡΙΟΣ, *Γρηγορίου τοῦ ἀγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου περὶ τοῦ καθ' αὐτὸν βίου ὡς ἀπ' ἄλλου προσώπου*, ἔκδ. LAMEERE, *La tradition manuscrite* (στὸ ἐξῆς: *Αὐτοβιογραφία*) 185. Γιὰ τὴν *Αὐτοβιογραφία* τοῦ Κυρίου, βλ. M. HINTERBERGER, *Autobiographische Traditionen in Byzanz* [Wiener Byzantinistischen Studien 22], Βιέννη 1999, 357 καὶ M. ANGOLD, *Autobiography and Identity: The Case of the Later Byzantine Empire*, *BSI* 60, 1999, 36-59.

43. Βλ. σημ. 40.

44. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΙΤΗΣ, *In Gregorii Nazianzeni sententias*, ἔκδ. A. HEISENBERG, *Georgii Acropolitae Opera*, II, Λιψία 1903, ἀνατ. Στουτγάρδη 1978, 71: ... αὐτὸς τῶν τῆς φιλοσοφίας ἡψάμην ὀργίων τῷ τε θειοτάτῳ συνῆλθον Πλάτῳ καὶ τῷ μουσολήπῳ Πρόκλῳ, Βλ. καὶ τὰ λεγόμενα τοῦ μαθητῆ τοῦ τοῦ ἀγιωτάτου κυροῦ Γρηγορίου τοῦ Κυρίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Ἐγκώμιον εἰς τὸν αὐτοκράτορα κυρὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον καὶ Νέον Κωνσταντῖνον. PG 142, 381A. Βλ. E. FRYDE, *The Early Palaeologan Renaissance (1261-c. 1360)*, Λέιντεν 2000, 206 κ.έ.

45. Βλ. τὴν Ἐπιστολὴν 111, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 43, πού ἀπνύθινε στὸ δάσκαλό του Ὁ ἄλλος γνωστὸς μαθητὴς τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτη Ἰωάννης Πεδιάσιμος Πόθος ἀσχολήθηκε περισσότερο, ὅπως φαί-

νική σαφήνεια⁴⁶, ἀναζητᾷ σχόλια στὸν Παρμενίδη⁴⁷ καὶ ἀποκτᾷ ἀντίγραφα πλατωνικῶν κωδίκων⁴⁸. Σχετικὴ ἐξοικείωση μὲ τὸ πλατωνικὸ ἔργο διαφαίνεται στὸ προοίμιο τοῦ Λόγου τοῦ Σταυρακίου γιὰ τὰ Θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου: ὅπως ὁ Πλάτων εἶχε τὴν ἐπιγραφή στὴν εἴσοδο τῆς πλατωνικῆς Ἀκαδημίας *μηδεὶς εἰσὶτω ἀγεωμέτρητος*, ἔτσι καὶ ὁ Σταυράκιος υἰοθετεῖ τὴν πλατωνικὴ φράση παραλλάσσοντάς την μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: *μηδεὶς εἰσὶτω μὴ καθαρὸς*⁴⁹. Ἡ κοινὴ ἐκπαίδευση καὶ τὸ κοινὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κυπρίου καὶ τοῦ Σταυρακίου γιὰ τὸν Πλάτωνα συνιστοῦν ἔμμεσες ἐνδείξεις ὅτι καὶ ὁ Σταυράκιος εἶχε μαθητεύσει στὴν Κωνσταντινούπολη, ἴσως στὸ ἴδιο κλῆμα τῆς σχολῆς τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτη.

Ὁ Γεώργιος Κύπριος παρακολούθησε μόνο τὰ μαθήματα τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτη, ἐνῶ ὁ συμμαθητὴς του Ἰωάννης Πεδιάσιμος εἶχε μαθητεύσει καὶ ὑπὸ τὸν Μανουὴλ Μάξιμο Ὀλόβωλο⁵⁰. Ὁ *λογιώτατος ῥήτωρ τῶν ῥητόρων καὶ διδάσκαλος τῶν διδασκάλων*⁵¹ δίδασκε στὴν Κωνσταντινούπολη⁵² πῖν ἴδια περίπου ἐποχὴ μὲ τὸν Γεώργιο Ἀκροπολίτη μαθητὲς ποὺ εἴτε ἀνῆκαν ἤδη στὸν κλῆρο, εἴτε προορίζονταν νὰ ἀκολουθήσουν σταδιοδρομία ὡς ἐκκλησιαστικοὶ ἀξιωματοῦχοι⁵³. Ἡ μαθητεία τοῦ

νεται, μὲ τὸν Ἀριστοτέλη (βλ. HUNGER, *Literatur*, τόμ. 1, Μόναχο 1978, 38) ἴσως γιὰτὶ ἰδιαίτερα τὰ ἀριστοτελικά ἔργα προσφέρονταν περισσότερο γιὰ διδασκαλία· βλ. CONSTANTINIDES, *Higher Education*, 126 καὶ Sophia MERGIALI, *L'enseignement et les lettrés pendant l'époque des Paléologues (1261-1453)* [Ἑταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ. Κέντρον Ἑρεύνης Βυζαντίου 5], Ἀθήνα 1996, 22.

46. PG 142, 381A: καὶ κατ' αὐτὸν Πλάτωνα φάναι, σαφῇ τε καὶ στρογγύλῃ καὶ ἀκριβῶς ἕκαστα τῶν ὀνομάτων ἀποτετὸρνῶται.

47. Ἐπιστολὴ 58, Ἑκκλ. Φάρος 2, 1908, 38.

48. PÉREZ MARTÍN, *El Patriarca Gregorio de Chipre*, 207-253.

49. (BHG 532) ἸΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ, *Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου Χαρτοφύλακος Θεσσαλονίκης Ἰωάννου τοῦ Σταυρακίου λόγος εἰς τὰ θαύματα τοῦ Μυρορρόα Μεγάλου Δημητρίου*, ἐκδ. Ἰωακείμ ΙΒΗΡΙΤΗΣ, Ἰωάννου Σταυρακίου Λόγος εἰς τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, *Μακεδονικά* 1, 1940, 334.22-25: Ἀλλ' ἐπεγέγραπτο πάλαι μέν, σχολῇ τῇ τοῦ Πλάτωνος «μηδεὶς εἰσὶτω ἀγεωμέτρητος», οἷόν τι τοῦ τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης ἐκείνου νεῶ ἱερὸν προτεμένισμα· καὶ νῦν δέ, τῇ ἐπιχειρήσει γραφῆς ἀγώνων καὶ θαυμάτων τοῦ Μάρτυρος «μηδεὶς εἰσὶτω μὴ καθαρὸς» ἐπιγέγραπται.

50. CONSTANTINIDES, *Higher Education*, 118-119.

51. M. TREU, *Manuelis Holoboli Orationes*, I-II [Programm des königlichen Victoria-Gymnasiums zu Potsdam], Potsdam 1906-1907, 78. Βλ. PLP, ἀρ. 21047.

52. Στὴν Πατριαρχικὴ Σχολὴ ποὺ στεγαζόταν στὸ νοδὸ τοῦ Ἁγίου Παύλου ἐν τοῖς ἀρχαίοις ὀρφανοτροφείοις: ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ IV.14: II, 369.24-371.5. Πβ. Sophia MERGIALI-FALANGAS, *L'école Saint-Paul de l'Orphelinat à Constantinople: bref aperçu sur son statut et son histoire*, *RÉB* 49, 1991, 237-246· A. FAILLER, *Pachymeriana Nova: L'école Saint-Paul de l'Orphelinat*, *RÉB* 49, 1991, 171-196.

53. CONSTANTINIDES, *Higher Education*, 56.

Ἰωάννη Σταυρακίου ὑπὸ τὸν Μανουὴλ Μάξιμο Ὁλόβωλο ἀποτελεῖ μιὰ ὑπόθεση, βασισμένη ὥστίσο σὲ ὀρισμένα κοινὰ στοιχεῖα τῆς σταδιοδρομίας του μὲ ἐκείνης τοῦ Ἰωάννη Πεδιάσιμου: ἐκτὸς τῆς ἡλικιακῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς κοινῆς παρουσίας τους στὸ ἴδιο λαυρεωτικὸ ἔγγραφο καὶ οἱ δύο εἶχαν καταλάβει ὑψηλὰ ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα⁵⁴, γεγονὸς ποὺ προϋπέθετε κοινὴ ἐκπαίδευση.

Ἡ γνωριμία καὶ οἱ δεσμοὶ φιλίας ποὺ εἶχαν ἀναπτυχθεῖ μεταξὺ τοῦ Σταυρακίου καὶ τοῦ Κυρίου χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν σπουδῶν τοῦ πρώτου στὴν Κωνσταντινούπολη. Σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Σταυράκιο ὁ Γρηγόριος ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν πορεία τῶν σπουδῶν του (*πῶς δὲ καὶ τὰ τῆς σπουδῆς*) καὶ δικαιολογεῖται γιὰ τὶς σπάνιες ἐπισκέψεις του, λέγοντας ὅτι ἡ σωματικὴ ἀδυναμία του καὶ ἡ ἔλλειψη ὑποζυγίου τὸν ἐμποδίζει νὰ ἐπισκέπτεται τὸν φίλο του⁵⁵. Ὡς σημειωθεῖ, ἐπιπλέον, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐπιγράφεται *τῷ αὐτῷ ἐνδημοῦντι*, μαρτυρία ὅτι ὁ ἀποδέκτης τῆς κατοικοῦσε στὴν Κωνσταντινούπολη. Σὲ ἄλλη ἐπιστολὴ του ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται καὶ πάλι στὴν ἐποχὴ διαμονῆς καὶ τῶν δύο φίλων στὴ Βασιλεύουσα ἀλλὰ *διὰ τὴν πόλιν ἡμῶν, ἡμετέραν γὰρ λέγω ἦν οἰκοῦμεν*⁵⁶.

Ἡ διαπίστωση ὅτι οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Σταυράκιο χρονολογοῦνται πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνοδὸν τοῦ στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τὸ 1283, ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Σταυράκιος ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Η΄. Ἡ σαφέστερη σχετικὴ ἔνδειξη περιέχεται σὲ ἐπιστολὴ, ὅπου ὁ Κύριος διαμαρτύρεται ὅτι ἐνῶ ὁ Σταυράκιος τοῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ νὰ ἀποστείλει ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ἓνα καπέλο ὡς δῶρο, εἶχαν περάσει ἤδη δύο χρόνια χωρὶς νὰ ἐκπληρώσει τὴν ὑπόσχεσή του: *μέχρι τίνος προβήσεται διετίαν ὅλην ἰστουργούμενον ... Εἰ γὰρ Κύκλωπος, τί λέγω Κύκλωπος, εἰ γὰρ ὄρους εἴχομεν κεφαλὴν, καὶ ὑπερπεριτεῦον ἂν ἐφάνη τὸ διὰ τοσούτου γινόμενον*⁵⁷. Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ συνάγεται ὅτι ὁ Σταυράκιος εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη τουλάχιστον δύο χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάρρηση τοῦ Γεωργίου-Γρηγορίου Β΄, δηλαδὴ γύρω στὸ 1280 ἢ καὶ νωρίτερα.

Ὁ Σταυράκιος ἐπέστρεψε ἴσως στὴ Βασιλεύουσα κατὰ τὴν πατριαρχεῖα τοῦ Ἀθανασίου Α΄ (1303-1309). Ἡ ὑπόθεση στήριζεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχη πρὸς τὸν

54. Καὶ οἱ δύο κατεῖχαν τὸ ὀφφίκιο τοῦ καρτοφύλακος – καρτοφύλαξ στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀχρίδας γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ Ἰωάννη Πεδιάσιμου: Ἐπιστολὴ 35, *Ἐκκλ. Φάρος* 1, 1908, 431.

55. Ἐπιστολὴ 13 (TREU), 103-104: *ὅτι δ' αὐτοὶ μὴ ἐνδημοῦμεν πρὸς σέ, μὴ ἀγανάκτει μηδ' ἐν δεινῷ φαίνου ποιῶν. ἀδυνάτως ἢ ἀληθέστερον φάναι οὐκ ἀσχόλως ἔχομεν ὑπὸ τῶν ἔνθεν κἀκεῖθεν ἐλκόντων πραγμάτων τοῦτο ποιεῖν καὶ χωρὶς τούτου περὶ βραίνειν ἀνάγκη, μὴ ὄντος ἐφ' οὗ ἐποκνηθῶμεν τῇ δὲ τοιαύτῃ πορείᾳ πόνος συμβαίνει πολὺς*.

56. Ἐπιστολὴ 12 (TREU), 102.

57. Ἐπιστολὴ 9 (TREU), 100 = Ἐπιστολὴ 82, *Ἐκκλ. Φάρος* 3, 1909, 19.

αυτοκράτορα, ή οποία αναφέρεται στα προβλήματα που προξενούσαν επίσκοποι και μοναχοί παρεπιδημούντες στην Κωνσταντινούπολη. Ο Ἀθανάσιος αναφέρεται ειδικότερα σε δύο πρόσωπα, τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς Ἀκαπνίου καὶ τὸν καρτοφύλακα Θεσσαλονίκης, πρόσωπο πού πιθανῶς ταυτίζεται μετὰ τὸν Ἰωάννη Σταυράκιον⁵⁸.

Ὡς ἀξιωματοῦχος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ὁ Σταυράκιος συνεργάσθηκε μετὰ λογίους τῆς πόλεως· μετὰ τὸν Καβάσιλα —πρόκειται γιὰ τὸν Ἰωάννη Καβάσιλα, πού ἀντέγραψε τὸ *Ὅργανον* τοῦ Ἀριστοτέλη τὸ 1285⁵⁹— συνεργάσθηκε στὴν ἀντιγραφὴ τοῦ πλῆθυντικῶν κώδικα πού εἶχε ἀποστείλει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Γρηγόριος Κύπριος⁶⁰· ὁ μέγας οἰκονόμος τῆς μητροπόλεως Δημήτριος Βεάσκος (1295) μελοποίησε τὸ *Στιχηρὸν* τοῦ Σταυράκιου γιὰ τὸν ἅγιον Δημήτριον⁶¹. Στὸ προαναφερθὲν ἔγγραφο τῆς Λαύρας⁶² μνημονεύονται καὶ ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, γνωστοὶ λόγιοι τῆς Θεσσαλονίκης: ὁ σακελλάριος Λέων Περαιτικός, ὁ ρεφερενδάριος Γεώργιος Φάσος, ὁ δικαιοφύλαξ Γεώργιος Φοβηνὸς καὶ ὁ γραφέας Λέων Φοβηνός, πού συνδέονταν μετὰ τούς μετὰ κοινὰ ἐδιαφέροντα καὶ δεσμοὺς φιλίας. Στὸν ἴδιον κύκλον ἀνήκαν ἐπίσης ὁ Γρηγόριος Κύπριος καὶ ὁ Ἰωάννης Πεδιάσιμος Πόθος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τούτων⁶³. Εἶναι, ἐπομένως, εὐλόγο νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Ἰωάννης Σταυράκιος, πού εἶχε συνδεθεῖ μετὰ τὸν Κύπριον κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του στὴν Κωνσταντινούπολη, μετεῖχε καὶ ὁ ἴδιος στὸν κύκλον τῶν λογίων τῆς Θεσσαλονίκης, ὁρισμένοι τουλάχιστον ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχαν ἐπίσης σπουδάσει στὴ Βασιλεύουσα καὶ εἶχαν ἀκολουθήσει ἀντίστοιχη σταδιοδρομία.

Ἀναφέραμε ἤδη ὅτι ὁ Σταυράκιος συνέταξε *Λόγον* γιὰ τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ *Στιχηρὸν* πρὸς τιμὴν τοῦ ἰδίου ἁγίου. Στὴ θεματικὴ ὁμάδα κειμένων πρὸς

58 Βλ. Alice-Mary TALBOT, *The Correspondence of Athanasius I Patriarch of Constantinople. Letters to the emperor Andronicus II, members of the imperial Family, and officials* [CFHB 7], Οὐάσινγκτον 1975, Ἐπιστολὴ 16 καὶ σχόλια 321. Τὴν καταγωγὴν τοῦ Σταυράκιου ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη πού πιθανολογεῖ ὁ LAURENT, *Regestes*, ἀρ. 1678, 470, δέχονται μετὰ πολλὰς ἐπιφυλάξεις οἱ συντάκτες τοῦ *PLP*, ἀρ. 26708.

59. TURYN, *Dated Manuscripts*, τόμ. 1, 74–78. Βλ. καὶ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, *Οἱ ἀπαρχές*, 140 καὶ σημ. 1. Βλ. καὶ πρὸ πάντων, καὶ σημ. 33.

60. Βλ. πρὸ πάντων, 383–384.

61. ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ, *Στιχηρὸν*, ἔκδ. Ἀ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἰωάννης Σταυράκιος καὶ Δημήτριος Βεάσκος, *Viz Vrem.* 13, 1907, 493–495. Γιὰ τὸν Βεάσκο, βλ. *PLP*, ἀρ. 2541.

62. Βλ. πρὸ πάντων, 380.

63. Τοῦ Ἰωάννη Πεδιάσιμου Πόθου μετὰ τὸν Γεώργιον Φοβηνόν καὶ μετὰ τὸν Δημήτριον Βεάσκο· βλ. *Pediasimi, Theodori Pediasimi eiusque amicorum quae exstant*, ἔκδ. M. TREU, Programm des Victoria-Gymnasium zu Potsdam, Potsdam 1899, 44, 45. Τοῦ Γεωργίου Κυπρίου μετὰ τὸν Δημήτριον Βεάσκο καὶ τὸν Ἰωάννη Πεδιάσιμον· βλ. Ἐπιστολὴ 7, Ἐκκλ. *Φάρος* 1, 1908, 413 καὶ Ἐπιστολὴ 35, Ἐκκλ. *Φάρος* 1, 1908, 431. Γιὰ τὸν κύκλον αὐτό, βλ. TURYN, *Dated manuscripts*, τόμ. 1, 75–77.

τιμὴν ἁγίων τῆς Θεσσαλονίκης ἀνήκει καὶ ὁ Λόγος στὴν ἁγία Θεοδώρα⁶⁴. Ὡς σημειώθει ὅτι καὶ οἱ δύο Λόγοι συντάχθηκαν γιὰ νὰ ἐκφωνηθοῦν τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τῶν ἁγίων⁶⁵. Ὁ Σταυράκιος συνέθεσε ἐπίσης τὸν ἀνέκδοτο ὕμνο στὸν ἅγιο Νικόλαο⁶⁶ καὶ τὸν ἐπίσης ἀνέκδοτο ἀκόμα Ἑγκώμιον γιὰ τὴν ὁσία Θεοδοσία⁶⁷. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ λακωνικότητα τῶν ἐπιστολῶν του, ὅπως τουλάχιστον συνάγεται ἀπὸ παραπῆρηση τοῦ Γρηγορίου Κυπρίου⁶⁸, στὰ φιλολογικὰ ἔργα του ὁ Σταυράκιος ἐπιδεικνύει τὶς ρητορικές του ἱκανότητες. Ἡ παραπῆρηση αὐτὴ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ Ἑγκώμιον τῆς ἁγίας Θεοδοσίας, ἡ σύνταξη τοῦ ὁποίου θὰ μᾶς ἀπασχολήσει στὴ συνέχεια.

Ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Λόγοι, τὸ Ἑγκώμιον ἐκφωνήθηκε κατὰ τὴν ἡμέρα ἀνάμνησης τῆς ὁσίας⁶⁹. Κατὰ τὸ συναξαριακὸ *Βίο*, ἡ ὁσία μαρτύρησε στὴν Κωνσταντινούπολι κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας, ὅποτε ἐπικεφαλῆς ὁμάδος πιστῶν ἀντιτάχθηκε στὴν καταστροφὴ τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ στὴ Χαλκὴ Πύλη⁷⁰. Οἱ μαρτυρίες περι-

64. ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ, *Λόγος εἰς Θεοδώραν*, ἔκδ. E. KURTZ, Des Klerikers Gregorios bericht über Leben Wunderthaten und Translation der Hl. Theodora von Thessalonich nebst der Metaphrase des Joannes Staurakios, *Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg*, VIII série, Ἀγ. Πετρούπολη 1902, 50-70· βλ. καὶ Σ. Α. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, *Ὁ βίος τῆς ὁσιομυροβλύτιδος Θεοδώρας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ, Διήγησις περὶ τῆς μεταθέσεως τοῦ τιμίου λειψάνου τῆς ὁσίας Θεοδώρας* [Ἱερὰ Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Κέντρον ἀγιολογικῶν Μελετῶν 1], Θεσσαλονίκη 1991, 33.

65. ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ, *Λόγος εἰς τὰ θαύματα ἁγίου Δημητρίου*, 335.24-26: ἀπεταμιεύετό μοι τὸ τῆς λογικῆς νάρδου ἀλάβαστρον εἰς τὴν ἡμέραν σοι τοῦ ἐνταφιασμοῦ, καθ' ἣν δηλαδὴ τὸ μαρτυρικόν σου τέλος πανηγυρίζομεν. Ο ἸΔΙΟΣ, *Λόγος εἰς Θεοδώραν* 50.6-7: πρόκειται τοῖνον καὶ ἡμῖν, ὃ παρόντες, ὑπόθεσις πανηγύρεως καὶ ἐορτῆς ἀφορμή.

66. Τὸ κείμενο παραμένει ἀνέκδοτο. Γιὰ τὸν κώδικα *Vat. Palat. gr. 138*, τοῦ 14ου αἰ., βλ. F. D'AIUTO, Un manoscritto innografico del secolo XIV: il Vaticano Palatino greco 138, *RSBN* n.s. 28, 1991, 151-152 καὶ 167.

67. BHG 1774a.

68. Τὸ μὲν πρὸς ἡμᾶς σου γράμμα -λακωνικόν, ἐγὼ δὲ ἄρα πολυλόγος τις καὶ ὡς Ὅμηρος εἶπε ἀμετροειπής. Ἐπιστολὴ 11 (TREU), 101 = Ἐπιστολὴ 106, *Ἑκκλ. Φάρος* 3, 1909, 38.

69. Τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἔχει ὡς ἑξῆς ὡς μὴ ζημιωθείεν οἱ ἀκροώμενοι: κώδικας Ἰβήρων 592, φ.70ν. Γιὰ τὴν παράθεση ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὸ κείμενο χρησιμοποιεῖται ὁ κώδικας Ἰβήρων 592 (4712) τοῦ 14ου αἰῶνα, φφ. 69^v-70^r. Βλ. Σπ. ΛΑΜΠΡΟΣ, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἐλληνικῶν κωδίκων*, τόμ. Β', Καίμπριτζ 1900, 178-179. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸ συνάδελφο Ζήση Μελισσάκη ποὺ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μελετήσει ἐπὶ τόπου τὸν κώδικα καὶ νὰ συμπληρώσει τὴν περιγραφὴ τοῦ Λάμπρου.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἡμέρα μνήμης τῆς ὁσίας, βλ. Eleonora KOUNTOURA-GALAKE, 29 May 1453: The Fall of Constantinople and the Memory of the Enigmatic St Theodosia: A Strange Coincidence, στὸ *Congreso Internacional Constantinopla 550 Años desde su caída* (Granada 4-6 de diciembre de 2003), ὑπὸ ἔκδοσιν.

70. H. DELEHAYE, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* (=Propylaeum ad Acta Sanctorum mensis Novembris), Βρυξέλλες 1902, 828-830. Βλ. C. MANGO, *The Brazen House: A Study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople*, Κοπεγχάγη 1959, 118. Πβ. ἐπίσης R. CORMACK, Women and Icons, and

γνπτών, πού ἐπισκέφθηκαν τὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸν 13ο αἰῶνα καὶ ἐξῆς καὶ προσκύνησαν τὸ σκὴνῳμά της, καὶ ἡ εἰκονογραφία της, πού ἀναπτύχθηκε τὴν ἴδια ἐποχὴ, ὑποδεικνύουν ὅτι ἡ λατρεία της γνώρισε ἰδιαίτερη ἀνθήση στὴ Βασιλεύουσα κατὰ τὴν Παλαιολόγεια ἐποχὴ⁷¹. Ἡ ὁσία Θεοδοσία τῆς Χαλκῆς Πύλης ὑποκατέστη τὴν ὁμωνυμὴ της μάρτυρα ἀπὸ τὴν Καισάρεια καὶ ἀπὸ τὸν 14ο αἰῶνα συμπεριελήφθη στὴν ὁμάδα ὁμολογητῶν τῆς ὀρθῆς πίστεως πού παρίστανται σὲ εἰκόνες ἀφιερωμένες στὸ «Θρίαμβο τῆς Ὁρθοδοξίας»⁷². Ὡς σημειωθεῖ ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Σταυράκιο, τοῦ ὁποῖου τὸ ἔργο εἶχε μεγάλη ἀπήχηση, ἐφόσον σώζεται σὲ 19 χειρόγραφα, ἐγκωμιαστικὸ λόγο πρὸς τιμὴν τῆς Θεοδοσίας συνέταξε στὶς ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰ. ὁ Κωνσταντῖνος Ἀκροπολίτης⁷³, ὁ ὁποῖος εἶχε σθεναρὰ ἀντισταθεῖ στὴν Ἑνωσι τῶν Ἐκκλησιῶν.

Μολονότι κείμενα μὲ ἀντιλατινικὸ περιεχόμενον συντάσσονταν ὄχι μόνο μετὰ τοῦ 1274 καὶ τοῦ 1282, ὅποτε ὁ Ἀνδρόνικος Β΄ ἀκύρωσε τὴν Ἑνωσι τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 14ου αἰῶνα, «ἡ συγγραφὴ ἀγιολογικῶν κειμένων αὐτὴ τὴν ἐποχὴ εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἔργο λογίων, ἐνθερμῶν ὀρθοδόξων καὶ ἀνθενωτικῶν»⁷⁴. Στὸ πλαίσιο αὐτό, τὸ ἐγκώμιο τῆς Θεοδοσίας ἀπὸ τὸ Σταυράκιο μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ στὸ κλίμα λατρείας τῆς ὁσίας ὡς συμβόλου ὀρθοδοξίας. Ἐξάλλου, τὸ ἀγιολογικὸ θέμα ἀνασύρει τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς Εἰκονομαχίας πού, προσαρμοσμένη στὶς συνθηκὲς διαμάχης μετὰ τῶν ἐνωτικῶν καὶ τῶν ἀνθενωτικῶν, χαρακτηρίζει καὶ ἄλλα κείμενα πού κυκλοφόρησαν ἀνώνυμα κατὰ τὴ βασιλεία τοῦ Μιχαὴλ Η΄⁷⁵.

Women in Icons, στὸ Liz JAMES (ἐκδ.), *Women. Men and Eunuchs gender in Byzantium*, Λονδίνο-Νέα Ὑόρκη 1997, 25 κ.έ.

71. Γιά τοὺς περηνγιτές, βλ. G. P. MAJESKA, *Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Οὐάσιγκτον 1984, 347-351. Γιά τὶς ἀπεικονίσεις τῆς Θεοδοσίας, βλ. Doula MOURIKI, *Portraits of St Theodosia in Five Sinai Icons*, στὸ *Θυμίαμα στὴ μνήμη τῆς Λασκαρίνας Μπούρα*, Ἀθήνα 1994, 213-219 καὶ Χρυσάνθη ΜΠΑΛΤΟΓΙΑΝΝΗ, *Εἰκόνα τῆς ἀγίας Θεοδοσίας τῆς Κωνσταντινουπολίτισσας στὴ Νάξο*, ΔΧΑΕ 22, 2001, 215-226.

72. MOURIKI, *Portraits of St Theodosia*, 218.

73. *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν ὁσιομάρτυρα Θεοδοσία* (BHG 1774), PG 140, 893C-936B.

74. Alice-Mary TALBOT, *Old Wine in New Bottles: The Rewriting of Saints' Lives in the Palaeologan Period*, στὸ S. CÚRCIC - Doula MOURIKI (ἐκδ.), *The Twilight of Byzantium: Aspects of Cultural and Religious History in the Late Byzantine Empire* (Papers from the Colloquium Held at Princeton University 8-9 May 1989), Princeton, New Jersey 1991, 17.

75. Βλ. S. LILLA, *Un opuscolo polemico anonimo contro il Patriarca Becco di Costantinopoli (1275-1282)*, *Byzantion* 40, 1970, 75-89. Βλ. ἐπίσης καὶ Eleonora KOUNTOURA-GALAKE, *Constantine V Kopronymos or Michael VIII Palaiologos the New Constantine? The Anonymous Encomium of Saint Theodosia*,

Οί διαθέσιμες μαρτυρίες δὲν ἐπαρκοῦν ὥστε νὰ ὑποστηρικθῇ μὲ βεβαιότητα ὅτι ὁ Σταυράκιος εἶχε ἀποδοκιμάσει δημόσια τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ καὶ ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος ποὺ τὸν ὀδήγησε στὴ Θεσσαλονίκη. Ἡ πόλη βρισκόταν, βέβαια, ὑπὸ τὴν πνευματικὴ ἐποπτεία τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ ἡ μητρόπολη λειτουργοῦσε ὡς πόλος συσπείρωσης λογίων⁷⁶. Στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀντίθετα, κυριαρχοῦσε ἀτμόσφαιρα διωγμῶν, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Γεωργίου-Γρηγορίου Β΄ Κυπρίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη.

Παρά τὴν ἀμφιλεγόμενη ἀρχικὰ στάση του στὸ ζήτημα τῆς Ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ Κύπριος θεωρεῖται ἀνθενωτικός⁷⁷. Ὁ ἴδιος, ὡστόσο, ἀπέφευγε νὰ ἐκφραστῇ εὐθέως γιὰ τὴν *καινοτομίαν περὶ τὰ δόγματα*⁷⁸ καὶ προτιμοῦσε νὰ διατυπώνει τὶς ἀφῶψεις του ἔμμεσα, μὲ ρητορικοὺς τρόπους⁷⁹. Ὅπως, ὁμοίως, ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ στὴν *Αὐτοβιογραφία* του, κατὰ τὴν περίοδο τῆς μεγάλης ἀναταραχῆς στὴ Βασιλεύουσα κυριαρχοῦσε φόβος ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ: *οἱ περὶ τὸ ζῆν ἀπεῖρξαν φόβοι οὓς αὐτῶ τε καὶ πολλοῖς ἑτέροις ἡ περὶ τὰ δόγματα καινοτομία καὶ ἡ τῆς ἐκκλησίας ἐπέστησε ζάλη*⁸⁰. Ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ σκηνὴ φόβου μέχρι θανάτου στὴν περίπτω-

Σύμμεικτα 15, 2002, 193, ὅπου διατυπώθηκε ἀρχικὰ ἡ ἄποψη γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ κλίματος τῆς εἰκονομαχίας στὰ χρόνια τοῦ πρώτου Παλαιολόγου αὐτοκράτορα ὡς ἔμμεση ἀναφορὰ στὴ διαμάχη μεταξὺ τῶν ἐνωτικῶν καὶ τῶν ἀνθενωτικῶν. Γιὰ τὸ εἰκονομαχικὸ λεξιλόγιο καὶ τὶς εἰκονομαχικὲς ἀναπαραστάσεις ποὺ χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἀνθενωτικούς, βλ. ἐπίσης Ἡ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, *Απὸ τὴν εἰκόνα τῆς μοναχῆς Ευφροσύνης στὸν Βίο των ὁσίων του Μεγάλου Σπυλαίου: Ἡ ἱστορία μιᾶς κατασκευῆς, στὸ Ο Μοναχισμός στην Πελοπόννησο 4ος-15ος αι.* [ΕΙΕ/ΙΒΕ Διεθνή Συμπόσια 14], Αθήνα 2004, 147-198 καὶ εἰδικὰ 159-162.

76. Πβ. Β. ΚΑΤΣΑΡΟΣ, *Γράμματα καὶ πνευματικὴ ζωὴ στὴ Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη*, στὸ Ι. Κ. ΧΑΣΙΩΤΗΣ (ἐπιμ.), *Τοῖς ἀγαθοῖς βασιλεύουσα Θεσσαλονίκη: Ἱστορία καὶ Πολιτισμός, Β΄: Τοπογραφία καὶ Τέχνη, Ἐκπαίδευση καὶ Πνευματικὴ Ζωή*, Θεσσαλονίκη 1997, 192-213, ὅπου σημειώνεται ὅτι κατὰ τὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 13ου αἰῶνα ἀναπτύσσονται δύο παράλληλες πνευματικὲς τάσεις στὴ Θεσσαλονίκη, μία θρησκευτικὴ, ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴν ἀγιολογία καὶ τὴν ὕμνογραφία, καὶ μία κοσμικὴ, ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα. Ὁ ἴδιος κατατάσσει τὸ Σταυράκιο στοὺς «ελάσσονες δημιουργούς».

77. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, VII.14: III. 53.30-55.5. Τὸ ἐγκώμιο ἄλλωστε ποὺ ἀφιέρωσε στὸν Μιχαὴλ Η΄ χρονολογεῖται πρὶν ἀπὸ τὴ Σύνοδο τῆς Λυόν. Βλ. C. N. CONSTANTINIDES, *Byzantine Scholars and the Union of Lyons* (1274), στὸ R. BEATON - Charlotte ROUECHÉ (ἐκδ.), *The Making of Byzantine History. Studies dedicated to Donald M. Nicol*, Λονδίνο 1991, 88-89.

78. *Αὐτοβιογραφία*, 187. Γιὰ τὴ στάση τοῦ Κυπρίου στὴν ἐνωτικὴ πολιτικὴ, βλ. ἐπίσης Α. ΡΑΠΑΔΑΚΗΣ, *Crisis in Byzantium. The Filioque Controversy in the Patriarchate of Gregory II of Cyprus (1283-1289)*, Νέα Ὑόρκη 1983, 34-40.

79. ΛΑΙΟΥ, *Correspondence of Gregorios Kyprios*, 107.

80. *Αὐτοβιογραφία*, 187. Πβ. ἐπίσης ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΕ, *The Anonymous Encomium of Saint Theodosia*, 192-193.

ση τοῦ Θεοδώρου Κότυος, ὅπως τὴν περιγράφει ὁ Παχυμέρης⁸¹, τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ διωγμοὶ στὴν Κωνσταντινούπολη εἶχαν λάβει δραματικὴ ἔκταση⁸². Οἱ φόβοι αὐτοὶ ἐμπόδισαν τὸ Γεώργιο Κύπριο, ὅπως πιθανῶς καὶ ἄλλους συγχρόνους του, νὰ ἐκφράζουν ἐλεύθερα καὶ ἀπερίφραστα τὶς ἀπόψεις τους.

Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸ Σταυράκιο, ὁ Κύπριος ἀποκαλεῖ τὸ φίλο του «σοφὸν τε ἄμα καὶ εὐλαβῆ»⁸³, ὑπονοώντας ἐνδεχομένως τὴ θέση ποὺ εἶχε λάβει ὁ Σταυράκιος γιὰ τὸ ζήτημα τῆς Ἑνώσεως. Σὲ ἄλλη ἐπιστολὴ πρὸς τὸ Σταυράκιο, ὁ Κύπριος ἐπισυνάπτει ἀντίγραφα αὐτοκρατορικῶν ἀποφάσεων, ποὺ ἀφοροῦσαν «δικαιώματα» ποὺ ὁ Σταυράκιος εἶχε ἀπωλέσει, ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτορας δὲν εἶχε ἀνανεώσει τὴν ἰσχύ τους: *Τὰ πρακτικὰ καὶ ὑμέτερα δικαιώματα ἀπερρυηκότα τῷ χρόνῳ, καὶ ἦν εἶχεν ἰσχὺν ἀποβεβληκότα, κατελίπετε μὲν ὑμεῖς, ἵνα προβὰς ἐν αὐτοῖς θεῖος βασιλικὸς ὀρισμὸς τὴν πάλαι αὐτοῖς ἐπανασώσῃται δύναμιν, καὶ οἶον ἔμβια τὸ δεύτερον καταστήσῃ. Προέβη δὲ οὐδαμῶς οὐδὲ κατέστησεν*⁸⁴. Ἀπὸ τὴν ἴδια ἐπιστολὴ ἀναδεικνύεται μὲ σαφήνεια τὸ κλίμα ἀπελπισίας καὶ φόβου στὴ Βασιλεύουσα: *ζῶ καὶ ἐγὼ· εἰ δὲ ἐρῶ, ὅτι καλῶς, τῆς συνηθείας χάριν ἐρῶ, οὐ τῆς ἀληθείας. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἀπασχολεῖ τὸν Κύπριο καὶ σὲ ἄλλη ἐπιστολὴ, ὅπου ἐξηγεῖ στὸ Σταυράκιο ὅτι εἶχε σταματήσει νὰ τοῦ γράφει ἐξαιτίας τῆς «βαρύτητας τοῦ καιροῦ» (ὅτε καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς (ἡμῖν κατὰ Τρεῦ) ἀνομιλῆτα ἔμενεν, εἴκοντα καὶ αὐτὰ τῇ βαρύτητι τοῦ καιροῦ), ἐνῶ μόλις παραμερίσθηκε τὸ «ἐμπόδιον» ἄρχισε καὶ πάλι ἡ ἀκώλυτη ἀλληλογραφία: ὅπου γε τὸ ἐμπόδιον οὐκ οἶον καὶ λανθάνειν ἐστίν; ἀλλ' ἐπειδὴ περ ἐκεῖνο, ὅτι περ (ὅτι ποτὲ κατὰ Τρεῦ) ἄρα καὶ ἦν, ἐκποδὼν ἐγένετο νεύσει Θεοῦ, πάροδος δὲ ἤδη τοῖς ἡμετέροις γράμμασιν ἀκωλύτοις μεθ' ὅτουοῦν (sic) ἵκειν πρὸς σε*⁸⁵. Ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα διαφαίνεται ὅτι οἱ συντάκτες τῶν ἐπιστολῶν ἦταν ἰδιαίτερα προσηκτικοὶ στὴ γραπτὴ διατύπωση τῶν ἀπόψεών τους, ἴσως ἐπειδὴ ἀσκούνταν ἔλεγχος τῆς ἀλληλογραφίας. Μὲ τὴν ἔκφραση, ἐξάλλου, τὸ

81. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, VI.24: II. 615.8-10: *ὁ δ' οὐκ ἔφθη δεθεῖς καὶ τῷ φόβῳ διαπεφώνηκε καί, φόρτος ἐλεεινὸς ἀρθεῖς, πολλῶν βλεπόντων, τῇ γῇ παρεδίδοτο*. Βλ. καὶ Εὐδ. Θ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, Ὁ Ἰωάννης Ἀγγελὸς Δούκας καὶ ἡ οἰκογένειά του, *Βυζαντινὰ* 17, 1994, 278.

82. *τὰ δ' ἐκείνῳ τότε πραττόμενα δακρύοις μᾶλλον ἢ μέλανι γράφειν ἦν ἄξιον*. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, VI.24: II.611.15-16. Στ. ΛΑΜΠΑΚΗΣ, *Γεώργιος Παχυμέρης: Πρωτεύδικος καὶ Δικαιοφύλαξ. Εἰσαγωγικὸ Δοκίμιο* [ΕΙΕ/ΙΒΕ Μονογραφίαι 4], Αθήνα 2004, 90.

83. Ἐπιστολὴ 11 (Τρεῦ), 101 = Ἐπιστολὴ 106, Ἑκκλ. Φάρος 3, 1909, 39.

84. Ἐπιστολὴ 1 (Τρεῦ), 94 = Ἐπιστολὴ 14, Ἑκκλ. Φάρος 1, 1908, 419. Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ προκύπτει ἡ ἐνασχόληση τοῦ Κυπρίου μὲ τὶς ὑποθέσεις τοῦ Σταυρακίου στὴν Κωνσταντινούπολη. Γιὰ ἄλλες περιπτώσεις μεσολάβησης τοῦ Κυπρίου στὸν αὐτοκράτορα γιὰ ὑποθέσεις τρίτων, βλ. ΛΑΙΟΥ, *Correspondence of Gregorios Kyprios*, 99-100.

85. Ἐπιστολὴ 7 (Τρεῦ), 98 = Ἐπιστολὴ 76, Ἑκκλ. Φάρος 3, 1909, 14.

ἐμπόδιον ... ἐκποδὼν ἐγένετο ὁ Κύριος ὑπαινίσσεται, κατὰ τὴν ἀποψή μου, τὸ θάνατο τοῦ Μιχαὴλ Η΄ ἡ ἐπιστολὴ αὐτῇ, ἐπομένως, θὰ μπορούσε νὰ χρονολογηθεῖ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ αὐτοκράτορα στὶς 11 Δεκεμβρίου 1282.

Ἡ στάση τοῦ Σταυράκιου στὸ ζήτημα τῆς ἔνωσης τῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνικνευθεῖ στὰ ἔργα του, ὅπου ἡ συνεχὴς ἀναφορὰ στὸ Τριαδικὸ σχῆμα παραπέμπει στὶς συζητήσεις περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Στὸ *Στιχηρόν* ὁ Σταυράκιος ἀναφέρεται στὴ χάρι τῆς Τριαδικῆς θεότητος ἡ ἄμπελος ἡ κυπρίζουσα ταῖς διαφόροις τοῦ πνεύματος χάρισι ... τὸν γὰρ θεάνθρωπον Λόγον τοῦ πανυψίστου πατρὸς ὡς ἐκείνου γνήσιος δοῦλος⁸⁶. Τὸ θέμα ἐπανέρχεται στὸ Λόγο γιὰ τὸν ἅγιο Δημήτριο: Ἔχομεν ἰδοῦ τὸν μέγαν σὲ Θεοῦ Στρατάρχην, Δημήτριε, ... καὶ Λοῦπον καὶ Νέστορα, τοὺς γνησιωτάτους σοὶ καὶ συμμάχους ... Καὶ μὴ ἀποκάμειτε οἱ τρεῖς τῆς Τριάδος ὑπέρμαχοι, ἡ τρίπλομος μαρτυρικὴ σφενδόνη Χριστοῦ, τοὺς καθ' ἡμῶν τριστάτας, νοουμένους ἅμα καὶ αἰσθητοὺς, βάλλοντες λιθοβολίαις τοῦ Πνεύματος⁸⁷. Κλείνοντας τὸ Λόγο του, συνοψίζει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν ἐνιαία Τριαδικὴ θεότητα: εἰς δόξαν καὶ αἴνεσιν Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος, τῆς μιᾶς Θεότητος καὶ Κυριότητος καὶ Δυνάμεως⁸⁸.

Τὸ ἀνέκδοτο ἀκόμα ἔργο του γιὰ τὴν ὁσία Θεοδοσία ὑμνεῖ τὴν Ὁρθοδοξία, ἐνῶ παράλληλα ἐπαναλαμβάνονται οἱ θέσεις γιὰ τὴν Τριαδικὴ θεότητα. Ἀναφέρει χαρακτηριστικά: ὡς ἐπὶ περυγῶν ἀνέμων τῆς αὔρας τοῦ θείου πνεύματος ἡ μεγάλη τῷ μαρτυρίῳ τοῖς οὐρανοῖς ἀνεπέτασεν (Ἰβήρων 592, φ. 70^ρ): τὸ κληροδότημα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃ τῷ οἰκείῳ περιεποιήσατο αἷματι (Ἰβήρων 592, φφ. 71^ν-72^ρ). Ἀπὸ τὶς ἐνδείξεις αὐτὲς καὶ τὶς ἀναφορὲς στὴ μοναδικὴ θέσι τῆς Ὁρθοδοξίας ὡς πρὸς τὸ δόγμα καὶ τὸ σωτηριολογικὸ της μήνυμα⁸⁹, εἶναι δυνατόν νὰ υποθέσουμε εὐλόγα ὅτι ὁ Σταυράκιος συμπαρατάχθηκε μετ' ἄλλους ἀνθενωτικούς λογίους στὴ μείζονα ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεολογικὴ διαμάχη τῆς ἐποχῆς.

Συνοψίζοντας τὰ ὅσα λέχθηκαν φαίνεται ὅτι ὁ λόγιος καὶ ἀνώτερος ἐκκλησιαστικὸς ἀξιωματοῦχος τῆς μητρόπολης Θεσσαλονίκης Ἰωάννης Σταυράκιος εἶχε μαθη-

86. ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ, *Στιχηρόν*, 494, στ. 6-7, 14-16

87. ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ, *Λόγος εἰς τὰ θαύματα ἁγίου Δημητρίου*, 376.4-9.

88. *Ὁ.π.*, 376.21-22.

89. φ. 69^ν: ὁρθοδοξίας στήλη, φ. 72^ρ: ἥν ὅτε καὶ ταῖς νεφώσεσι τῶν σκοτεινοτάτων αἵρέσεων τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος ταῖς τοῦ ὁρθοῦ τῶν δογμάτων λαμπρότησι φαιδρυνόμενον, φ. 72^ν: τὴν ἐπηγγελμένην δὲ κληροδοτεῖται ὁ περιούσιος καὶ θεῖος λαὸς τὴν τῶν δογμάτων ὁρθότητα, φημί, καὶ ἀκρίβειαν, ὡς πόλιν ζῶντος Θεοῦ. Ὁ συμβολικὸς δεσμὸς τῆς ὁσίας Θεοδοσίας μετ' Ὁρθοδοξία βρίσκει τὴν ἀπόλυτη ἔκφρασή του στὴ γνωστὴ εἰκόνα μετ' Ὁρίαν τῆς Ὁρθοδοξίας, τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 14ου αἰῶνα, ποὺ βρίσκεται στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο· βλ. MOURIKI, *Portraits of St Theodosia*, 218 καὶ σημ. 32.

τεύσει στο κλίμα τῆς σχολῆς τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτη, ἴσως καὶ στο ἀντίστοιχο τοῦ Μανουὴλ Μάξιμου Ὀλόβωλου. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν σπουδῶν του συνδέθηκε μὲ δεσμοὺς φιλίας μὲ τὸ Γεώργιο-Γρηγόριο Β΄ τὸν Κύπριο· οἱ ἐπιστολὲς τοῦ τελευταίου ἀποτελοῦν πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὸ χαρτοφύλακα τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως ἐπίσης ἀποτυπώνουν τὸ δυσάρεστο κλίμα στὴν πρωτεύουσα τὴν ἐποχὴ τῆς διαμάχης μεταξὺ τῶν ἐνωτικῶν καὶ τῶν ἀνθενωτικῶν. Τὸ κλίμα αὐτὸ ὁ Ἰωάννης Σταυράκιος τὸ γνώρισε καὶ τὸ ἔζησε ἀπὸ κοντά, γιὰ τὸν Κύπριο τὸ μνημονεύει στὶς ἐπιστολές του. Ἡ λογοκρισία καὶ ὁ αὐστηρὸς ἔλεγχος τῶν γραπτῶν κειμένων στὴν Κωνσταντινούπολη ἀναμφίβολα ὁδήγησαν πολλοὺς στὴ φυγὴ. Γύρω στὸ 1280, τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ ἱστορικὸς «προτιμᾷ νὰ τὴν περιγράψει μὲ δάκρυα καὶ ὄχι μὲ μελάνι»⁹⁰, ἴσως καὶ λίγο νωρίτερα, ὁ Σταυράκιος καταφεύγει στὴ Θεσσαλονίκη, ἡ μητρόπολη τῆς ὁποίας λειτούργησε ὡς πόλος συσπείρωσης λογίων. Ἡ γενικότερη στάση τοῦ Σταυρακίου, οἱ συνεχεῖς ἀναφορὲς στὴν ἐνιαίᾳ Τριαδικὴ θεότητα καὶ στὴ μοναδικὴ θέσι τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅπως καὶ τὸ ἔργο του γιὰ τὴν ὁσία Θεοδοσία ὑποδηλώνουν ὅτι συμπαρατάχθηκε μὲ τοὺς ἀνθενωτικοὺς λογίους τῆς ἐποχῆς⁹¹.

90. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, VI.24: II.611.15–16.

91. Ὁφείλω καὶ ἀπὸ τὴ θέσι αὐτὴ νὰ εὐχαριστήσω τοὺς ἀνώνυμους κριτὲς ποὺ διάβασαν καὶ βελτίωσαν τὴν ἐργασία μου.